

יונה גודמן*

מ ש מ ע ו ת ה ה ח י נ ו כ י ת ש ל
ה ש מ י ט ה ב י מ נ ו

רקע

הרב יחזקאל היה רב, פוסק, תלמיד חכם עם מסירות נפש להפצת תורה ועוד. יחד עם זאת, הוא היה חבר, שאהב כל אדם. בדרכו הפשוטה, ללא גינוני כבוד ושררה, הקרין חום לכל מי שפגש, ומצא מסילות לליבו של כל אחד. העובדה שנקרא "הרב יחזקאל" (עפ"י שמו הפרטי) והמגוון העצום של אנשים שהשתתפו בהלווייתו, הינם רק עדות קטנה לקשר האישי שהצליח לרקום עם כל יהודי.

אנו, שלא תמיד נתברכנו באותן סגולות המסייעות להאהוב את התורה על תלמידים ושומעים, נזקקים לפעמים לכלי עזר ושיטות דידאקטיות שיסייעו בהרבצת תורה. הנסיון מלמד שתלמידי חכמים רבים שמחים על עזרה והכוונה בדבר דרכי הפצת תורתם החוצה. דווקא בדור מודרני זה, יש לפעמים צורך להיעזר בכלים חדשים בעת הפצת היין הישן נוסן. על כן בחרתי, לא לצרף מאמר תורני נוסף לאוסף המכובד שבבמה זו, אלא להתמקד בדרך עיבוד אפשרית, העשויה לשמש דגם לדרך של לימוד תכנים. הלוואי ונזכה והדברים יגרו אחרים להמשיך ולעסוק גם בכלי הפצת התורה.

בדברים הבאים מוצע מערך לימודי לסדנא עם תלמידים בנושא "משמעותה החינוכית של השמיטה בימינו". הרב יחזקאל עסק רבות במצוות התלויות בארץ בכלל ובשמיטה בפרט (בין היתר, ריכז את ועדת השמיטה של הרבנות הראשית לישראל). דפים אלו, שנכתבו בשנת השמיטה, אחרי שנלקח מאיתנו, מוקדשים לזיכרו, ומהווים ביטוי חלקי להמון הוקרה, הערכה ואהבה. יהי רצון שנזכה ללמוד מדרכיו.

מבוא

הפעלה זו באה לחשוף את המשתתפים לטפח ממשמעויותיה הרעיוניות והחינוכיות של השמיטה. אין אנו מתיימרים להקיף את הכול, אלא להציב ראשי פרקים מרכזיים בנושא. ההפעלה יכולה לשמש כפעילות פותחת, לקראת המשך והעמקה בתכנים השונים, או כפעילות מסכמת, לאחר עיסוק רב בהיבטים השונים.

* בוגר הישיבה וכיום מנכ"ל אל-עמי.

דווקא בדורנו, אשר זכה לשוב לנחלת אבותינו ולקיים חלק מהמצוות התלויות בארץ, ראוי שנחזור ונחדור לשורשיהן הרעיוניים של מצוות חשובות אלו. פעילות מקבילה פורסמה ע"י הכותב בחוברת של מנהל חברה ונוער בנושא שמיטה.

מטרות:

1. להציג בפני בני הנוער היבטים רעיוניים וחינוכיים של מצוות השמיטה.
2. לבחון את האקטואליות הרבה של היבטים אלו.
3. לעיין במקורות חז"ל בנושא ולעמוד על לקחייהם בקשר למשמעויות השמיטה.

אוכלוסית היעד: גילאי 15-18
המשך ההפעלה: שתי שעות לימוד רצופות
יש להכין מראש:

1. צילום מכתבה של האם, דפי המקורות וה"מעגלים" - כמספר המשתתפים
2. חלקי בריסטול בצורת עלים - כמפורט בהמשך.

להלן מכתב שקיבלה רכזת חינוך חברתי באחד מבתי הספר:

למנהל ביה"ס.

שלום וברכה!

כהורה של תלמידה בבית הספר שמחתי כתמיד לקבל מכתב עדכון על הפעילויות החינוכיות שבבית הספר. ידיעתי תמיד שאתם משקיעים רבות בחינוך ומכתבך מעיד על כך מחדש.

ברם, תמהתי מאוד כאשר עיינתי במכתב - מדוע אתם מתכוונים להקדיש תשומת לב כה רבה לנושא השמיטה? האם אין מספיק נושאים חינוכיים חשובים בוערים? מדוע בחרת להתמקד בנושא טכני-הלכתי, שקשור ב-95% רק לחקלאים, ומדוע אתם מייעדים אותו כנושא מרכזי שנת? קיצורו של עניין, מכיוון שאין בנושא השמיטה עניין לבני הנוער שלנו (שהם, כזכור, עירוניים), אני מציעה לך לבחון מחדש את הנושא, במגמה להחליפו. אשמח תמיד לשמוע על הפעילות החינוכית היפה בבית ספרכם.

בברכה

אמא של רונית (מכיתה י')

מהלך ההפעלה - הערות למנחה:

המכתב שלעיל מציג בצורה ברורה חלק מבעית ה"תדמית" (המוטעית!) של נושא השמיטה.

1. חלק את התלמידים לקבוצות של 4-5 משתתפים. תן לכל קבוצה העתק של המכתב.

2. בקש מן התלמידים לקרוא את המכתב ולחבר יחד מכתב תשובה לאמא של רונית. הסבר להם שכדי שהתשובה תהיה מבוססת, עמוקה ורצינית, מן הראוי שיעיינו תחילה בקטעי מאמרים ו\או מקורות.

3. לכל קבוצה תן "מעגל" אחד בנושא השמיטה. אם יש יותר קבוצות מאשר "מעגלים", אפשר לתת למספר קבוצות את אותו "מעגל".

מעגל ראשון - בין אדם לעצמו

"מהר! אין זמן". משפט זה מאפיין במידה רבה את דורנו - מתלמיד בית ספר ועד מנהל מפעל, מסטודנט באוניברסיטה ועד בעל מכולת. אנשים רבים רצים כל הזמן, אך לפעמים, מרוב ריצה, שוכחים להסתכל לאן הם רצים! הם שקועים ושוקעים באין סוף חובות ומטלות, עסוקים בפרטי פרטים של תחומי עשייתם. כיצד מטפחים את הממד הרוחני של האדם? כיצד יוצקים תוכן ומשמעות לעצם העשייה?

בעיה זו ניצבת לפני האדם כל שבוע, כשהוא שקוע ועסוק במספר כה רב של דברים, אך אז באה השבת, והאדם יכול לשוב לעצמו. לא רק לנוח פיסית, אלא גם להתעלות ולהתקדם רוחנית. תפילה וסעודה, זמירות ושיעורים חוברים יחד בשבת לחיזוק הממד הרוחני, העלול להישחק בריצת השבוע.

אך לא כל יום שבת, לא נזירי עליון אנו, הפורשים תמיד מהעולם. חובתנו גם "להבדיל" בין השבת לששת ימי המעשה - ולחזור לעבוד וליצור במשך ימות השבוע בכוחות חדשים ורעננים.

כמו השבת בשבוע כך "שבת הארץ" אחרי שש שנים של עשייה וריצה, יצירה כלכלית ובנייה חומרית. אי אפשר להסתפק רק בשבת השבועית. במשך שנה שלמה מתנתק החקלאי מעבודתו, משעבודו לאדמה, ומתעלה בעולם של לימוד תורה ורוח. ניתן רק לדמיון את משמעות הדבר לעם, שהיה בעבר חקלאי ברובו, וכולם חדלו למשך שנה אחת ממירוצי העבודה, עקב מצוות ה'.

האם בדורנו לא גבר המירוץ ההישגי? האם השמיטה,
על רעיונותיה ומשמעויותיה - שיכת רק לעבר, או שמא
דווקא כיום אנו זקוקים לה יותר מתמיד?!

לחברי הקבוצה - שלום!

1. לאחר שעיינתם בקטע שלעיל ודנתם על תוכנו,
חברו יחד תשובה קצרה לאמא של רונית והסבירו לה חלק
ממשמעותה החינוכית של השמיטה בימינו.
2. לאחר שסיימתם לכתוב, חשבו: האם יש עוד שאלות
בקשר לשמיטה, שהייתם רוצים לברר? הגדירו לעצמכם את
השאלות לקראת הדיון בכיתה.

מעגל שני - בין אדם לחברו

עוזי התבונן בכרס הגפנים שלו וחיידך בהתלהבות.
היבול היה עשיר, וכמות היין שיוכל להפיק סחררה את
ראשו. עוזי ידע ששכניו הקרובים, הצורכים יין רב
במשך השנה, נותרו חסרי כול. הענבים לא גדלו אצלם
והם שקועים בחובות. כיחידי בעל סחורה, הוא יוכל
לדרוש מחיר גבוה מאד, והוא התחיל לחשב את רווחיו
הצפויים. אולי יוכל לרכוש עוד שדות עבור ילדיו.
השכנים במצוקה והוא יוכל להשיג קרקע במחיר מוזל.
אבל, מצד שני, שכניו הם חבריו, יחד הם עוברים הכול:
אירועים שמחים ועצובים. היוכל לנצל את מצוקתם
ולדרוש מחיר גבוה עבור יבולו? כיצד ישן בשקט בעקבות
זאת? "אך אלו תנאי השוק - והאדם צריך לדאוג לפרנסתו
וילדיו", אמר לעצמו.

שש שנים מותר לעבוד, להרוויח ולהתפרנס. במשך שש
שנים אוגר האדם נכסים וזוכה לרכוש, ואילו אחרים
מפסידים ואף חלילה מתרוששים. "וזה דבר השמיטה -
שמוט כל בעל משה ידו" (דברים, ט"ו, ב'). בשביעית
עוצרים - והכול שווים. היבול הרב אינו שייך לעשיר
(או לעני). הפקר הוא - ויכול כל אחד ליטול רק לפי
צרכו. לא עוד "בעל הבית" ופועליו, אדון ועבדיו -
יחד שבטי ישראל, שווים כאיש אחד, ללא הבדל מעמד
ורכוש. השלום יוכל לחזור ולשרור בין אדם לחברו!
ובימינו? האם בוטלו פערי המעמדות והפרשי הרווחים
בין העשירים לעניים? היש עוד צורך בשמיטה ובערכים
הגלומים בה?

לחברי הקבוצה - שלום!

1. לאחר שעיינתם בקטע שלעיל ודנתם על תוכנו, חברו יחדיו תשובה קצרה לאמא של רונית והסבירו לה חלק ממשמעותה החינוכית של השמיטה בימינו.
2. לאחר שסיימתם לכתוב, חשבו: האם יש לכם עוד שאלות בקשר לשמיטה, שהייתם רוצים לברר? הגדירו לעצמכם את השאלות לקראת הדיון בכיתה.

מעגל שלישי - בין אדם לעמו

"השמיטה היא דבר נהדר, אבל היא באה לא בזמן המתאים..." חשב בצער אברהם. הרעיון של שנה שלמה בלי מסחר ועבודה, אלא רק לימוד תורה והתעלות - הוא נהדר. יהיה זמן להיות עם החברים בלי דאגות פרנסה. אך חבל שהיא אינה בשנה הבאה. השנה הוא בדיוק גמר לפתח חלקה חדשה בשדה, וגם השקיע עם חבר בכרם שלקחו בחכירה. מדוע אי אפשר שכל אחד ישמור שמיטה בשנה שנוחה לו? הרי בשנה הבאה הוא אמור לחתן את בנו ועדיף לו השנה להרוויח כמיטב יכולתו ולחסוך ובשנה הבאה לחתנו. כמה חבל שהשמיטה היפה לא מתאימה עכשיו...

לפתע הבין אברהם, שזה חלק מהעניין. עצם העובדה שהשמיטה קובעת בשבילי, ולא אני קובע אותה, מלמדת אותי דבר חשוב - השמיטה אינה שלי אלא של הארץ. לא אני במרכז, אלא עמי וארצי!

עם ישראל? מה הוא קשור לשמיטה? יכולים אנו רק לדמיין לעצמנו את המשמעות (המעשית) של עם שלם, המקיים בו זמנית שמיטה משבית את עובדת הקרקע ועוסק בדברים רוחניים. הרי לא רק לעצמי אני דואג ולא רק את עצמי אני מתקן. אני חלק מעם שלם השואף לשלמות. העובדה שכולנו משתפים בשמיטה בו זמנית, מבליטה את היותי חלק מעם שלם.

רעיון זה בדבר מקומו של האדם בעמו, בא לידי ביטוי בולט במיוחד בסוף השנה, במצוות הקהל. אז, בסוכות, עולים כולם, משפחות משפחות, שבטים שבטים, כל הקהל הגדול, לעמוד יחד בירושלים כאיש אחד בלב אחד.

עצור וחשוב-האם צורך זה לחנך את הפרט להבין שהוא חלק מעמו, ולא יצור בודד, קיים גם דורנו? היש עוד צורך בשמיטה ובערכים הגלומים בה?

לחברי הקבוצה - שלום!

1. לאחר שעיינתם בקטע ודנתם על תוכנו, חברו יחדיו תשובה קצרה לאמא של רונית והסבירו לה חלק ממשמעותה החינוכית של השמיטה בימינו.
2. לאחר שסיימתם לכתוב, חשבו: האם יש לכם שאלות בקשר לשמיטה, שהייתם רוצים לברר? הגדירו לעצמכם את השאלות לקראת הדיון בכיתה.

מעגל רביעי - בין אדם לארצו

משה היה אדם עשיר. הוא צבר במשך השנים רכוש רב - היו לו שתי מכוניות ודירת פאר, מספר פרדסים המניבים יבול רב ומניות יקרות בתעשיות שונות. הוא היה סוחר גדול, מכר קרקעות וקנה בתים, סחר במניות והשקיע בתחומים שונים. אך דבר אחד הפריע לו. השמיטה נמשכת שנה שלמה, ובמהלכה הוא לא יוכל ליהנות מהפרדסים שלו, לסחור בפירות שהוא גידל, להרוויח כסף מההצלחה שלו. ממש חוצפה...

ואולי...אולי דווקא לו, החצוף, החושב שארץ ישראל היא רק פריט נוסף ברכושו שלו, דווקא לו השמיטה עוזרת להתחנך להכרה בערכה העצמי של הארץ הזאת. הארץ מיוחדת לא רק כי אנו במקרה גרים כאן, אלא זוהי ארץ שאליה עלינו - מפני שהיתה מיוחדת! בשנה זו אפילו פירותיה קדושים וראויים ליחס מיוחד. ארץ מיוחדת - ולה מצוות מיוחדות המבטאות את יחודה. זוהי ארץ שמצוות רבות אנו יכולים לקיים רק כשאנו יושבים בה. האם יחס מוטעה זה לארצנו, ההופך אותה לסתם נכס נוסף שניתן לסחור בו בבורסה - שייך רק לעבר? האם הצורך לחזק ולבסס את הקשר שלנו לארץ - אינו קיים בדורנו? האם יש עוד צורך בשמיטה ובערכים הגלומים בה?

לחברי הקבוצה - שלום!

1. לאחר שעיינתם בקטע שלעיל ודנתם על תוכנו, חברו יחדיו תשובה קצרה לאמא של רונית והסבירו לה חלק ממשמעותה החינוכית של השמיטה בימינו.
2. לאחר שסיימתם לכתוב, חשבו: האם יש לכם עוד שאלות בקשר לשמיטה, שהייתם רוצים לברר? הגדירו לעצמכם את השאלות לקראת הדיון בכיתה.

מעגל חמישי - בין אדם לסביבתו

משה היה רעב. הוא אכל את הבננה בהתלהבות. כשסיים לאכול, אסף בזהירות את הקליפות והשליכן לפח (חבל שמישהו יחליק...)

"רגע!" - צעק המורה - "מה אתה עושה?!" משה הופתע, זו פעם הראשונה שצועקים עליו כי זרק זבל לפח (בדרך כלל צעקו עליו כי בטעות לא זרק את הזבל לפח). "וכי אינך זוכר?" - שאל המורה - "עכשיו שנת שמיטה ואלו פירות עם קדושת שביעית!" "בסדר" - ענה משה - "אך את הפרי אכלתי, זרקתי רק את הזבל שנותר". המורה הסביר לו שיש קדושה גם בשאריות, והן אינן סתם זבל; גם בהן יש לנהוג בכבוד!

יסוד זה נובע אמנם מקדושת פירות ארץ ישראל, אך מסייע לנו להתחנך ליחס נכון לסביבתנו בכלל, שש שנים חורשים, עובדים, מפתחים, ובשביעית - שקט. האדם חי בשקט ובהרמוניה עם סביבתו. לא עוד כיבוש הטבע אלא שנה שבה כולם יחד, כחלקים בעולם - לפני ה'.

עצור וחשוב - האם צורך זה לחנך את האדם ליחס נכון לסביבתו - קיים גם בדורנו? האם יש עוד צורך בשמיטה ובערכים הגלומים בה?

לחברי הקבוצה - שלום!

1. לאחר שעיינתם בקטע שלעיל ודנתם על תוכנו, חברו יחדיו תשובה קצרה לאגמא של רונית והסבירו לה חלק ממשמעותה החינוכית של השמיטה.
2. לאחר שסיימתם לכתוב, חשבו: האם יש לכם שאלות נוספות בקשר לשמיטה שהייתם רוצים לברר? הגדירו לעצמכם את השאלות לקראת הדיון בכיתה.

מעגל שישי - בין אדם לאלוקיו

שאלה: לא יאומן! אני קונה קרקע במיטב כספי ואוסרים עלי לעבדה או לסחור ביבולה - במשך שנה שלמה!

תשובה: למה "לא יאומן"? וכי בשבוע רגיל המצב שונה. שישה ימים עובדים, מתקנים את העולם - ופתאום יום שלם שבתון!

שאלה: שם זה יותר מובן, השבת היא "זכר למעשה בראשית". הרי ה' שבת יום בשבוע, ואני זוכר זאת על ידי כך שגם אני שובת יום בשבוע, אך שנה שלמה? לא יאומן?

תשובה: זה אותו עניין. הארץ אינה שלך, והעולם כולו נברא - לא רק ש"לא יאומן", אלא כדי שתאמין, שתחזק את האמונה - יש גם "שבת שבתון לארץ, שבת לה" (ויקרא כ"ה).

שאלה: לא הבנתי, למה זה מחזק את האמונה? תשובה: כי לא די לזכור שפעם נברא העולם, כאילו שמאז אנו מסתדרים לבד. אנו מאמינים שה' מקיים את העולם כל הזמן, גם עכשיו. "המחדש בטובו כל יום תמיד מעשה בראשית".

שאלה: מה הקשר?

תשובה: אם שנה שלמה אתה לא עובד את הקרקע, מניין תתפרנס? מה תאכל? אתה מוכרח לחזק את אמונתך ולבטוח בה' שיפרנס אותך וידאג לצרכיך!

שאלה: אני מבין ומאמין... שנה שלמה אני תלוי בה' ובטוח שידאג לי?

תשובה: לא! בשנה זאת אני זוכר שה' הוא הדואג לי - תמיד! כפי שבשנת השמיטה - ברור לי שהכול ממנו, כך גם בשש השנים שאני עובד, ונדמה לי שדאגתי לעצמי, עלי לזכור ולהאמין שגם אז, הכול ממנו! צריך להתרגל להפסיק לחשוב שאני כל יכול ולהאמין שהכול יונק מאדון הכול! קצת ענווה...

עצור וחשוב - האם צורך זה לחנך אותנו לחזק את אמונתנו (לא רק בשנה השביעית, אלא בכל השנים...)? שייך רק לעבר? האם הצורך לחזק את הכרתנו שהכול מאדון הכול - אינו קיים בדורנו? האם השמיטה, על רעיונותיה ומשמעויותיה, שייכת רק לעבר, או שמא דווקא כיום זקוקים לה יותר מתמיד?!

לחברי הקבוצה - שלום!

1. לאחר שעיינתם בקטע שלעיל ודנתם על תוכנו, חברו תשובה קצרה לאמא של רונית והסבירו לה חלק ממשמעותה החינוכית של השמיטה בימינו.
2. לאחר שסיימתם לכתוב, חשבו: היש לכם שאלות נוספות בקשר לשמיטה, שהייתם רוצים לברר? הגדירו לעצמכם את השאלות לקראת הדיון בכיתה.

תיאור המשך ההפעלה - הערות למנחה:

1. המתן עד שהקבוצות השונות יסיימו לכתוב מכתב תשובה (על פי ה"מעגל" שלהם) לאמא של רונית.

2. בשלב זה נרצה ליצור הפריה הדדית בין הקבוצות, על ידי כך שכולם יכירו את ה"מעגלים" השונים.

אפשרות א-משחק תפקידים שבו יציג תלמיד אחד את האמא ותלמידים אחרים ישיבו לה בעל פה בהתאם למעגליהם.

אפשרות ב-כל תת קבוצה כותבת את תמצית ה"מעגל" שלה על גבי פלקט. תולים את כל הפלקטים בחדר ומבקשים מכל אחד להסתובב ולעייין בכל ה"מעגלים". בהמשך ניתן לבקש שכל אחד ישב ליד ה"מעגל" שנוגע לו יותר מהשאר (ללא קשר ל"מעגלו" המקורי). לבסוף נציג של כל "מעגל" יסביר מדוע התיישב לידו ובמה ה"מעגל" משמעותי עבורו.

3. עיון במקורות: בהמשך מובאים מקורות קצרים שונים, התואמים את ה"מעגלים". כדאי לאפשר לתלמידים לעיין במקורות אלו וללמוד אותם.

אפשרות א-המורה ימין מראש את המקורות ויתאים כל מקור ל"מעגל" (יש כעשרים מקורות, מומלץ לבחור מתוכם את אלו המתאימים לרמת תלמידי הכיתה ולא להשתמש בכולם). התלמידים בתת הקבוצות יקבלו מראש גם את ה"מעגל" המיועד להם וגם מקורות שיצורפו לו.

אפשרות ב-לאחר שכל התלמידים הכירו את כל ה"מעגלים" (כמוצע לעיל), יקבל כל זוג תלמידים את כל המקורות ויתבקש למינם לפי המעגלים השונים.

דיון מסכם:

1. בשלב זה יש מקום לאפשר לתלמידים להעלות שאלות נוספות שהכינו. חלק מהשאלות עשויות לשמש בסיס לשיעורים נוספים.

2. לדעתנו, אחת השאלות המרכזיות שתוצג היא מימוש הרעיונות היפים של מצוות השמיטה. אנו, שרובנו איננו חקלאים, וחיים בדור שרובו אינו חקלאי, מה גם שחלק מהחקלאים עצמם אינם מקפידים על שמיטה - היכן אנו יכולים לפגוש מימוש של רעיונות יפים אלו.

נדמה שאת התשובה צריך לחלק למספר מישורים:

א. בכל נושא, הלימוד והמודעות לתחומים הרעיוניים עוזרים לצקת משמעות למעשים ה"פיסיים". למשל - האם "סוכה" היא סתם צריף שאוכלים בו, או חלק ממשמעות עמוקה של החג? הדבר תלוי בלימוד ובהכרה של רבדים רעיוניים של המצווה. והוא הדין בדורנו במצוות שבתחום השמיטה, בעיקר בתחום הצרכני. הכוונה למי שמקפיד לקנות ירקות ופירות הקשורים בשמיטה, ולמי שנוהג קדושה בפירות שביעית.

מרגע שאנו עומדים על המשמעות הרעיונית של מצוות השמיטה, חדלה ההקפדה על ההכשרים השונים להיות טכנית-אוטומטית גרידא, בבחינת מצוות אנשים מלומדה, ומכאן ואילך מקפידים אנו בקיום המצווה מתוך כוונה אמיתית. ההקפדה על סוג הפירות והירקות שאנו קונים ועל הטיפול בהם עשויה לשמש ביטוי חלקי ל"מעגלים" השונים - שבין אדם לחברו, בין אדם לארצו, בין אדם לסביבתו ובין אדם לאלוקיו.

ב. אכן, בנושא השמיטה נפגשים אנו שוב בממדים החסרים לנו, כי עדיין לא זכינו לגאולה השלמה (עם בוא הגאולה נחזור ונקיים את מצוות השמיטה והיובל כהלכתן). ניתן רק ללמוד ולהתחנך מהממדים הרעיוניים ("נשלמה פרים שפתנו"), ולהתפלל ולקוות שבמהרה ישוב כל העם לארצו ונזכה לגאולה שלמה.

פעילות מסכמת:

1. ניתן לבקש מכל קבוצה לכתוב משפט אחד, המתמצת את "המעגל" שלה - על גבי פלקט בצורת עלה (של עץ).
2. בסך הכול יהיו שישה עלים ("מעגלים"). המורה יניח במרכז עלה נוסף שכתוב עליו "שמיטה", ועלה שביעי זה הוא שיחבר ויקשר בין העלים השונים.
3. אם מניחים קודם את העלה "בין אדם לעצמו" ורק אחרי כן מניחים את השאר, ניתן לבטא את העובדה שלפעמים הפרט רואה את עצמו במרכז, ורק בהמשך מגלה שהוא בעצם חלק ממערכת שלמה של עם, ארץ וכו'.
4. לסיום ניתן להוסיף "גזע" לקבוצת העלים, ולהופכם לעץ-סמל לקשר שלנו לארץ הזאת, וסמל למעגלים נוספים: "כי האדם עץ השדה".

מ ק ו ר ו ת

1. "שמיטה היא יסוד אמונה ובטחון... " (כתב סופר, ויקרא כ"ה)
2. "כי לה' הארץ ואל יאמר מה נאכל מחר, והנה האמונה והבטחון הוא יסוד מוסד לכל התורה". (שם)
3. "ויבטח אדם תמיד בה', ואל יאמר מה נאכל מחר, והנה האמונה והבטחון הוא יסוד מוסד לכל התורה". (שם)
4. "מצוות השמיטה היא לבוא אל האחדות לפי שיד עשירים ועניים שווה בשמיטה". (שפת אמת, ויקרא כ"ה, תרמ"א).

5. "מצוות שמיטה היא כמו מצוות שבת, שהיא קבלת מלכות שמים, ששובתין כל האומה הישראלית ביום השבת וכן שמיטה בארץ ישראל - שהיה כל עסקיהן בעבודת הארץ, ובשמיטה שבתו כל השנה כל ישראל ומניחים עסקיהם פנויים לתורה ועבודה..." (פרי צדיק, ר' צדוק הכהן מלובלין, עמ' 87!)
6. "אמר הקב"ה לישראל - זרעו שש והשמיטו שבע, כדי שתדעו שהארץ לי היא..." (סנהדרין ל"ט)
7. "כדי שיזכור האדם כי הארץ שמוציאה אליו הפירות בכל שנה ושנה, לא בכוחה וסגולתה תוציא אותם, כי יש אדון עליה ועל אדוניה, וכשהוא חפץ הוא מצוה אליו להפקירם." (ספר החינוך, מצווה פ"ד)
8. "הכוונה שכניסתן לארץ אינה להשתעבד לה ולעבודתה להוציא תועלותיה ולאצור פירותיה לקבוץ אותה על ידי כדי להתעשר בהם... רק הכוונה שיעמדו על עצמן ויזרשו שלמותם כפי רצון בוראם..." (עקידת יצחק, ויקרא, שער ס"ט)
9. "להורות לבני אדם כי לא להם הארץ, כי לה' היא...ועוד שילמדו לעמוד בנסיון ולהאמין בו יתברך...שגם אם ישבות מעבודתו יצווה ה' יתברך את הברכה לו...ובזה ירגיל עצמו לבטוח בה' ולהאמין שהשגחתו על כל פרט ופרט...וגם ללמוד מזה שלא יתנשא העשיר על העני, אמרה התורה שבשנה השביעית כולם שווים, יחד עשיר ואביון...ועוד כי לא לעולם יהיו טרודים בעבודת אדמה לצורך החומר, רק שנה אחת יהיה חופשי לנפשו וכאשר יפרוק עול עבודה - יעסוק בתורה וחכמה..." (הרב קאלישר, פירוש על התורה, פרשת בהר)
10. "מצוות השמיטה אינה מצוה פרטית, אבל כפי האחדות שיש בבני ישראל יכולין לקיים זאת המצוה ולכן חרב המקדש על ידי שנאת חינם ועל ידי ביטול שמיטין ויובלות כי הכל עניין אחד..." (שפת אמת, ויקרא כ"ה)
11. "כדי לשמור על השויון הפסיכולוגי של העם העברי - באה השמיטה. בשנת השמיטה, פעם לשבע שנים, אין בעלות על האדמה. האדמה שבה אל יוצרה ומחלקה...וירגיש העשיר כי עשירותו אינה בת קיימה, וירגיש העני כי עניותו אינה מתמדת..." (הרב ניסנבוים, קניני קדם)
12. "גלות באה...על שמיטת הארץ (כלומר אי שמירת שמיטה), מפני שכל הכופר בה אינו מודה במעשה בראשית..." (רמב"ן, ויקרא כ"ה)
13. "לשון 'שבת לה' לא נמצא רק בשבת ובשמיטה, כי הם עדות לה' ומודיעים חידוש העולם." (מלבי"ם, ויקרא כ"ה)

14. "וישראל מניחין שנה שלמה מעבודת האדמה לכבוד שמים שמכירים כי לה' הארץ". (פרי צדיק, עמ' 193)
15. "מצוות שנת השמיטה דומה למצוות השבת, היא לחזק בלב העם אמונת היותם גוי קדוש, כן מצוות השמיטה תביא בלבם האמונה כי גם אדמתם אדמת קודש..." (שד"ל ויקרא כ"ה)
16. "היחיד מתנער מחיי החול לפרקים קרובים-בכל שבת...את אותה הפעולה, שהשבת פועלת על כל יחיד, פועלת היא השמיטה על האומה בכללה...למען תוכל להתגלות בקרבה פנימה טהרת נשמתה בכללותה כמו שהיא..." (הרב א"י קוק הקדמה לשבת הארץ)
17. "כי לא השלמות האנושי לעסוק בקיבוץ הקנינים ולאסוף חומרים...ומצוה זו גורמת לישראל שלא ישתקעו יותר מדי בעסקי משא ומתן, להרבות בסחורה כאניות סוחר..." ("תומים" לחושן משפט)
18. "שלא יגזרו קרקע חברים ולא יחמדוה בליבם, בדעתם כי הכל שב לאשר חפץ האל..." (ספר החינוך, מצוה ש"ל)
19. "במשך שנה שלמה מזכיר השבתון לאדם היהודי בשפה חודרת, כי אין הבורא ב"ה מצמיח פירות כדי שיבואו מפקיעי השער להתעשר בהם..." (הרב ברויאר, "נחליאל")
20. "'הקהל', בהיותו מעמד כל ישראלי, מדגיש את מרכזיותה של אחדות ישראל בתפיסה התורנית בכלל..." (הרב אריאל, שמעתין)

מסקנות פדגוגיות

- בשורות הבאות ננסה להציב ראשי פרקים קצרים שישמשו כסיכום לחלק ממאפייני הפעילות הנ"ל. זאת במטרה לאפשר למעיין ליישם בפעילויות ומסגרות נוספות.
- 1) גירוי מתודי: הפעילות לא החלה בעצם הלימוד העיוני אלא פתחה ב"גירוי מתודי". במקרה זה ה"מכתב למנהל" ובו "מחאה" על תוכנית הלימודים בנושא שמיטה. זאת במגמה לעורר סקרנות ומוטיבאציה לעסוק בהמשך בתכנים.
- 2) לימוד ממוקד: בפעילות כזאת לא נדרש מהתלמידים לימוד כללי, "לשם שמים". (הלוואי ופעילויות כאלה יעודדו אותם לרצות ללמוד "לשם שמים" (בעתיד). כאן נדרשים ללמוד ולעיין במקורות כהכנה למטרה ברורה ומעניינת חיבור מכתב תשובה לאמא ה"מתלוננת".

3) מסגרת הלימוד: אין כאן "הוראה פרונטלית" בה מורה מרצה לכיתה שלימה. התלמידים מחולקים לקבוצות קטנות ונדרשים ללמוד לבד את המקורות ולסכם את תכניהם ("מכתב"). דרך זו עשויה להגביר את כמות המשתתפים הפעילים ואת מעורבותם בנלמד.

4) גיוון משימות: על תתי-הקבוצות לא מטילים משימה זהה. לכל קבוצה יש משימה נפרדת, המהווה חלק יחודי במכלול העבודה הכיתתית. ידיעת התלמידים, שרק הם עוסקים בתוכן מסויים זה ושבהמשך עליהם לתרום את חלקם לכלל-מגבירה את המוטיבאציה להעמיק ולדייק בתכנים הנלמדים. (דרך זו דומה קצת לעקרונות ה"הוראה-שיתופית". המעוניין להרחיב את ידיעותיו בשיטות הוראה אלו, יעיין בספרות המקצועית בנושא הנ"ל.)

5) גירויי חשיבה: האופי הממוסגר של המטלה, עלול לצמצם את החשיבה רק לתכנים הנדרשים למטלה. הדרישה הלימודית (בסוף כל "מעגל") להגדיר שאלות והתלבטויות תוכניות נוספות, נועדה לגרות להרחבת החשיבה ולהמשך העמקה.

6) עיון בכתובים: על אף ההדגש המתודי שבפעילות, אין היא מותירה את הדיון ברמה התיאורתית. בחלקה הסופי ישנה הכוונה לעיון בציטוטים ומקורות שונים, מתוך רצון להרגיל את הלומד לעיון עצמי. זאת תוך עמידה על משמעות הכתוב. אין לנו אלא לקוות, שבעזרת פעילויות שכאלה, נוכל בהדרגה להגביר את מרכיב העיון הישיר, גם במסגרת פעילויות לא פורמליות.

7) סיום: המבנה הסופי המסכם, בו מצויים זה ליד זה את כל מרכיבי התכנים שנלמדו, שואף לסייע ללומדים לפתח ראייה כללית. זאת בכדי להרגיל את התלמיד לחבר את פרטי המידע השונים למכלול שלם המאפשר התבוננות מעמיקה בנושא.

* כאמור, ניתן וכדאי לעמוד על מאפיינים אלו (שבוטאו בפעילות זאת) במגמה לבחון את שילובם גם בפעילויות נוספות.

ביבליוגרפיה חלקית

הספרים והמאמרים הבאים עוסקים בהבטים העריכיים-חינוכיים של השמיטה.

1. אריאל, הרב י. (תשנ"ד) "במעגלי השביעית" מדרשת הגולן, חיספין (383 עמ').
להזמנות: מדרשת הגולן, חיספין, ד.נ.רמת הגולן 12920

2. אריאל, הרב י. (תשמ"ז) "השמיטה כנושא לימודי
חינוכי מרכזי, מתוך: שמעתין, גליון 87, בני ברק
(51-52 עמ').
להזמנות: "שמעתין", אליהו הנביא 9 ב"ב 51521

3. בורשטין, הרב מ. (תשמ"ד) שמיטה-תדריך לימודי,
מדרשת התורה והארץ, חוף עזה (292 עמ')
להזמנות: הרב בורשטין, רח' פתח-תקוה 9 רוממה י-ם
מיקוד 94474.

4. גולדברג, הרב ו. (תשנ"ד) "מצוות השמיטה כהלכתה"
נספח לספר "טעמי מצוות השמיטה, הוצאת המחבר (48
עמ')
להזמנות: הרב גולדברג, רח' עמוס 10 בני-ברק

5. כץ, הרב ש. (תשנ"ד) שבת שבתון-השמיטה,
פרשיותיה וטעמיה", חורב י-ם (83 עמ')
להזמנות: הרב כץ, רח' האדמו"ר מרוזין 13 הר נוף י-ם

6. נוימן, הרב ו. (תשמ"ז) "השביעית כמקור ומוקד
למטרות חינוכיות", מתוך: בשדה חמ"ד (ה-ו) תשמ"ז
(277-279 עמ')
להזמנות: בשדה חמ"ד - אבן גבירול 166 ת"א 62032

7. קלכהיים, הרב ע. (תשמ"ז) "שירת אומה לארצה",
אריאל י-ם (322 עמ')
להזמנות: הרב קלכהיים, רח' בעל השאלתות 10 י-ם

8. שינובר, הרב צ. (תשמ"ז) "השמיטה לאור
המקורית", חלק ב' - טעמי מצוות השמיטה, מופ"ת,
נחלים (111-128 עמ')
להזמנות: הרב שינובר, נחלים